

UDK: 321.01:327.4
Biblid: 0025-8555, 69(2017)
Vol. LXIX, br. 2–3, str. 206–226

Pregledni rad
Primljen 18. avgusta 2017.
Odobren 18. septembra 2017.
<https://doi.org/10.2298/MEDJP1703206L>

Održivost istraživačkog programa realizma u međunarodnim odnosima

Mladen LIŠANIN¹

Apstrakt: Rad razmatra teoriju realizma u međunarodnim odnosima u kontekstu metodologije naučno-istraživačkih programa (*Methodology of Scientific Research Programs* – MSRP) Imrea Lakatoša. Autor određuje pojam realizma u međunarodnim odnosima i izlaže osnove Lakatoševe analitičke matrice, te predstavlja i kritički analizira relevantne nalaze nekolicine autora koji su o ovom pitanju vodili plodnu debatu sa stanovišta filozofije nauke – Džona Vaskeza, Keneta Volca, Stivena Volta, Tomasa Kristensena i Džeka Snajdera, Kolina i Mirijam Fendijus Elman, Rendala Švelera i Vilijama Volforta. Analiza je fokusirana na dve osnovne linije sporenja: o tome da li se Lakatoševa metodologija prilikom evaluiranja realističke teorije koristi na adekvatan način, te da li je ona uopšte podesno sredstvo za preduzimanje ovakvog metateorijskog poduhvata. U zaključnom delu članka autor zastupa tezu o održivosti realističkog istraživačkog programa, uz ograničene domete primene Lakatoševe metodologije u oblasti nauke o međunarodnim odnosima.

Ključne reči: međunarodni odnosi, realizam, filozofija nauke, istraživački program, naučna paradigma.

Kada se sedamdesetih godina dvadesetog veka činilo da, pod naletima novih teorija međuzavisnosti i institucionalizma, jenjava teorijska dominacija realističke teorije, akademska javnost gotovo da nije bila spremna na realistički kontraudar u vidu strukturalne teorije Keneta Volca (Kennteh N. Waltz) izložene u njegovom

¹ Autor je istraživač saradnik u Institutu za političke studije, Beograd.
E-pošta: mladen.lisanin@yahoo.com

Rad je nastao u okviru projekta „Demokratski i nacionalni kapaciteti političkih institucija Srbije u procesu međunarodnih integracija” (br. 179009) koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

ključnom delu *Teorija međunarodne politike* iz 1979. godine.² Samo dve godine nakon Volca, Robert Gilpin je dao značajan doprinos realističkom novom talasu svojom teorijom o tranziciji moći i studijom *Rat i promena u svetskoj politici*.³ Gilpinovo delo ostavilo je dubok trag u razvoju teorije realizma pa i celokupne međunarodne misli krajem dvadesetog i početkom dvadeset prvog veka.⁴ Ipak, Volcova neorealistička teorija ostala je ugaoni kamen ovog pravca proučavanja međunarodne politike, zamenivši na mestu ultimativnog realističkog dokumenta do tada neprikosnovene izraze (klasičnog) realizma, dela Hansa Morgentaua (Hans J. Morgenthau) *Politika među narodima: borba za moć i mir* i Edvarda Kara (Edward H. Carr) *Dvadesetogodišnja kriza 1919–1939: uvod u studije međunarodnih odnosa*.⁵

Volcova studija prepoznata je kao ključni izraz realističke teorije kako od strane većine drugih realista, tako i od brojnih kritičara realističkog pristupa proučavanju svetske politike. Najveći broj važnih pomaka u razvoju realizma nastupio je kao eksplicitan ili implicitan odgovor na osnovne pretpostavke Volcove teorije, naročito njenog centralnog dela koji se odnosio na problem ravnoteže snaga u međunarodnoj politici, kao i na pitanje stabilnosti međunarodnog sistema. Pitanje ravnoteže snaga – koje su prepoznali još klasični realisti ali koje je Volc teorijski izbrusio – nastavio je da zaokuplja i naučnike dolazećih generacija: eminentni neoklasični realisti smatrali su da bi Volcovu zamisao ravnoteže valjalo prepraviti i dopuniti.^{6,7} Teorija ravnoteže

² Kenneth N. Waltz: *Theory of International Politics*, Addison-Wesley, Reading [MA], 1979. Delo je 2008. godine doživelo prevod na srpski jezik i svoje prvo izdanje u nekoj od država postjugoslovenskog prostora: Kenet N. Volc, *Teorija međunarodne politike*, Centar za civilno-vojne odnose i Aleksandrija pres, Beograd, 2008.

³ Robert Gilpin: *War and Change in World Politics*, Cambridge University Press, Cambridge and New York, 1981.

⁴ William C. Wohlforth: "Gilpinian Realism and International Relations", *International Relations*, Vol. 25, No. 4, 2011, pp. 499–511.

⁵ Hans J. Morgenthau, *Politics among Nations: Struggle for Power and Peace*, 4th edition, Alfred A. Knopf, New York, 1967 (srpsko izdanje: Hans J. Morgentau, *Teorija međunarodne politike*, CID, Podgorica, 2014); E. H. Carr, *The Twenty Years' Crisis – An Introduction to the Study of International Relations*, Palgrave, Basingstoke and New York, 2001.

⁶ Mladen Lišanin, "Power, Threats, Interests: The Notion of Balance in International Relations Theories", in: Stelian Scăunaș, Vasile Tabără, Eugen Strauțiu (eds), *Political Science, International Relations and Security Studies*, International Conference Proceedings, 8th edition, Lucian Blaga University of Sibiu, Sibiu, 2014, pp. 447–455. Pregled neoklasičnih teorija međunarodnih odnosa nudi Dragan Živojinović u: „Neoklasični realizam u teorijama međunarodnih odnosa”, *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, god. 2, br. 2, 2008, str. 367–392.

⁷ Potrebno je primetiti, međutim, fundamentalno različite pristupe analizi realizma izvan (socijalni konstruktivizam) i iznutra (strukturalni realizam) kod dvojice eminentnih autora, Ričarda Neda Leboua i Džona Miršajmera: Richard Ned Lebow, "Classical Realism", in: Tim Dunne et al. (eds),

snaga postala je tako teorija ravnoteže pretnji u defanzivnoj varijanti Stivena Volta (Stephen Walt) a potom teorija ravnoteže interesa u ofanzivnom neoklasičnom realizmu Rendala Švelera (Randall L. Schweller).⁸

Kritičari različitih provenijencija su takođe rado uzimali Volcovu teoriju za svoju metu. Jednu od uspelijih kritika, sa socijalno-konstruktivističkog dela spektra, ponudio je Aleksander Vent (Alexander Wendt), reformulišući Volcovu realističku postavku kako bi na njoj izgradio *Društvenu teoriju međunarodne politike*.⁹ Druga linija kritike, iz polja filozofije nauke, čiji je najupečatljiviji predstavnik Džon Vaskez (John A. Vasquez), iako sama po sebi nešto manje ubedljiva, pokrenula je, najpre na stranicama Američke revije za političke nauke (*American Political Science Review*), a zatim i u široj akademskoj zajednici, dugotrajnu i veoma plodnu diskusiju u kojoj se održivost realizma u međunarodnim odnosima razmatrala iz pozicije metodologije naučno-istraživačkih programa (*Methodology of Scientific Research Programs – MSRP*) Imrea Lakatoša (Lakatos).¹⁰ Svrha ovog članka je da razmotri domete i doprinose pomenute debate.

U tom cilju, nakon što se preciznije odredi pojam realizma u međunarodnim odnosima i izlože osnove Lakatoševe analitičke matrice, biće predstavljeni i kritički

International Relations Theories: Discipline and Diversity, Oxford University Press, Oxford, 2013, pp. 59–76; John J. Mearsheimer, "Structural Realism", in: Tim Dunne et al. (eds), *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, op. cit., pp. 77–92. Evidentno je da ove razlike uveliko nadilaze činjenicu da Lebow piše o klasičnom, a Miršajmer o strukturalnom realizmu.

⁸ Stephen M. Walt, *Origins of Alliances*, Cornell University Press, Ithaca, 1987; Stephen M. Walt, "Testing Theories of Alliance Formation: The Case of Southwest Asia", *International Organization*, Vol. 42, No. 2, Spring 1988, pp. 275–316; Randall L. Schweller, "Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In", *International Security*, Vol. 19, No. 1, Summer 1994, pp. 72–107; Randall L. Schweller, *Deadly Imbalances: Tripolarity and Hitler's Strategy of World Conquest*, Columbia University Press, New York, 1998. Kvalitetno tumačenje Švelerove teorije u domaćoj literaturi daje Vladimir Trapara, „Teorija ravnoteže interesa Rendala Švelera”, u: Milan Lipovac i Dragan Živojinović (urs), *Međunarodna bezbednost: teorijski pristupi – Uvod u studije bezbednosti*, Inovacioni centar Fakulteta bezbednosti i Akademska knjiga, Beograd, 2014, str. 161–178.

⁹ Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999 (na srpskom jeziku: Aleksandar Vent, *Društvena teorija međunarodne politike*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2014). Videti i: Mladen Lišanin, „Identitet i integracije: neorealističko-konstruktivistička debata”, u: Zoran Milošević i Živojin Đurić (urs), *Nacionalni identitet i međunarodne integracije*, Institut za političke studije, Beograd, 2015, str. 197–213.

¹⁰ John A. Vasquez, "The Realist Paradigm and Degenerative versus Progressive Research Programs: An Appraisal of Neotraditional Research on Waltz's Balancing Proposition", *American Political Science Review*, Vol. 91, No. 4, December 1997, pp. 899–912; Kenneth N. Waltz, "Evaluating Theories", *American Political Science Review*, Vol. 91, No. 4, December 1997, pp. 913–917.

analizirani relevantni nalazi nekolicine autora (Džon Vaskez, Kenet Volc, Stiven Volt, Tomas Kristensen [Thomas Christensen] i Džek Snajder [Jack Snyder], Kolin Elman [Colin Elman] i Mirijam Fendijus Elman [Miriam Fendius Elman], Rendal Šveler, Vilijam Volfort [William Wohlforth]). Postoje dve ključne linije sporenja: o tome da li se Lakatoševa metodologija prilikom evaluiranja realističke teorije koristi na adekvatan način, te da li je ona uopšte podesno sredstvo za preduzimanje ovakvog metateorijskog poduhvata. U zaključnom delu članka biće izloženi autorovi nalazi koji ukazuju na održivost realističkog istraživačkog programa, uz ograničene domete primene Lakatoševe metodologije u oblasti nauke o međunarodnim odnosima.

Problem određenja realizma u međunarodnim odnosima

Usled sveprisutnosti i povremene teorijske dominacije u okviru discipline, realizam je vremenom postao neka vrsta intuitivno prepoznatljive aparature za razumevanje međunarodne stvarnosti. Drugim rečima, i kada nije bivao eksplicitno određen, definisanjem njegovih sastavnih činilaca i njihovih unutarparadigmatskih i međuparadigmatskih veza i odnosa, realizam je bivalo lako prepoznati u analizama njegovih proponenata. Ovo, međutim, ne umanjuje potrebu za preciznijim određenjem realizma u međunarodnim odnosima, čime bi se omogućio dovoljan stepen njegove naučne operacionalizacije.

Uprkos njegovoj pomenutoj intuitivnoj prepoznatljivosti, ne postoji neupitna i univerzalna saglasnost o tome šta čini osnove realizma. Kako ćemo videti, različiti autori naglašavaju donekle različite elemente ili aspekte teorije kao ključne. Pokazaće se, međutim, i da pokušaji da se definiše „tvrdo jezgro” realističke teorije, zajedničko svim njenim školama i pravcima, nisu bili u potpunosti neuspešni.

Prema vodećem ofanzivnom neorealisti Džonu Miršajmeru (John Mearsheimer), realisti dele „sumoran” pogled na međunarodne odnose zasnovan na tri osnovna uverenja:

Prvo, realisti, poput liberala, vide države kao glavne aktere u međunarodnoj politici. Ipak, realisti se uglavnom usredsređuju na velike sile zbog toga što ove države dominiraju i oblikuju međunarodnu politiku, a takođe uzrokuju i najsmrtonosnije ratove. Drugo, realisti veruju da je ponašanje velikih sila u najvećoj meri pod uticajem spoljašnjeg okruženja a ne njihovih unutrašnjih, političkih karakteristika. Struktura međunarodnog sistema oblikuje spoljnu politiku država. (...) Treće, realisti smatraju da kalkulacija moći preovlađuje mišljenjem država te da se države nadmeću za moć među sobom. Ovo

nadmetanje ponekad nužno vodi u rat koji se smatra prihvatljivim sredstvom vođenja državne politike.¹¹

Iako pretenduje da pruži pregled temeljnih uverenja koja dele svi autori iz realističkog korpusa, utisak je da je Miršajmer ovde prevashodno govori o strukturalnim realistima, kojima i sam pripada. Pripadnici ranije pomenutog, neoklasičnog pravca realizma u međunarodnim odnosima, ne bi se saglasili da unutrašnjopolitičke varijable nemaju svoje mesto u realističkoj analizi.¹²

Kada predstavlja pet ključnih pretpostavki na kojima počiva njegovo istraživanje krunisano studijom *Tragedija politike velikih sila*, čini se da je Miršajmer na boljem tragu: 1) međunarodni sistem je anarhičan; 2) velike sile inherentno poseduju neke ofanzivne vojne kapacitete koji im omogućavaju da naškode i, čak, unište jedna drugu; 3) države nikada ne mogu biti sigurne u namere druge države; 4) opstanak je prvenstveni cilj velikih sila; 5) velike sile su racionalni akteri.¹³ Kada bi se termin „velike sile” zamenio terminom „države” – budući da neoklasični realizam nije usredsređen na politiku velikih sila u meri u kojoj je to strukturalni realizam – gotovo da bi se ove Miršajmerove temeljne pretpostavke mogle pripisati celokupnom korpusu realističkih teorija.

Miršajmerov saradnik, koji, za razliku od njega, pripada defanzivnom korpusu, Stiven Volt, realizam smatra „širokim istraživačkim programom koji obuhvata brojne međusobno konkurentne teorije”, ali koje sve počinju od nekih opštih pretpostavki: da su države ključni akteri, da je međunarodni sistem anarhičan, te da moć ima

¹¹ Džon Miršajmer, *Tragedija politike velikih sila*, Udruženje za studije SAD u Srbiji, Beograd, 2009, str. 40–41. O razlikama između ofanzivnog i defanzivnog realizma videti u: Dragan Živojinović, „Ofanzivni i defanzivni realizam”, u: Milan Lipovac i Dragan Živojinović (urs), *Međunarodna bezbednost: teorijski pristupi – Uvod u studije bezbednosti*, op. cit., str. 139–160; Shiping Tang, *A Theory of Security Strategy for Our Time: Defensive Realism*, Palgrave Macmillan, New York, 2010; Arash Heydarian Pashakhanlou, „Back to the Drawing Board: A Critique of Offensive Realism”, *International Relations*, Vol. 27, No. 2, 2013, pp. 202–225; Jeffrey W. Taliaferro, „Security Seeking under Anarchy: Defensive Realism Revisited”, *International Security*, Vol. 25, No. 3, Winter 2000–2001, pp. 128–161; Steven E. Lobell, „War is Politics: Offensive Realism, Domestic Politics, and Security Strategies”, *Security Studies*, Vol. 12, No. 2, Winter 2002–2003, pp. 164–194.

¹² O unutrašnjim političkim faktorima kao intervenišućim varijablama u neoklasično-realističkoj analizi međunarodnih odnosa videti u: Norrin M., Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro and Steven E. Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, Oxford University Press, Oxford, 2016, pp. 58–79.

¹³ Ibid., pp. 58–61. Uporediti: John J. Mearsheimer, „Reckless States and Realism”, *International Relations*, Vol. 23, No. 2, June 2009, pp. 241–256; Sebastian Rosato, „The Inscrutable Intentions of Great Powers”, *International Security*, Vol. 39, No. 3, Winter 2014–2015, pp. 48–88.

centralni značaj u političkom životu.¹⁴ Ovome dodaje, poput Miršajmera, pretpostavku da su države manje ili više racionalni akteri.¹⁵

Brajan Šmit (Brian Schmidt) i Tim Dan (Tim Dunne) tvrde da se u jezgu realizma nalaze etatizam (shvaćen kao primat država-aktera međunarodne politike), opstanak (kao ultimativni cilj ovako određenih aktera) i samopomoć (u smislu oslanjanja na sopstvene snage, a usled funkcionisanja u okviru anarhičnog međunarodnog sistema). Ovo su, prema engleskim nazivima sastavnih delova teorijskog jezgra, takozvana „tri S“ realističke teorije (*statism, survival, self-help*).¹⁶

Autor jedne od zapaženijih studija o realizmu u međunarodnim odnosima, i njegov veliki kritičar, Džek Doneli (Jack Donnelly) kaže da „realizam nije teorija koju određuje eksplicitan skup pretpostavki i propozicija“, pa ipak, primećuje da „realizam naglašava ograničenja politike nametnuta ljudskom prirodom i odsustvom međunarodne vlade“, što zajedno čini međunarodne odnose „uglavnom prostorom moći i interesa“.¹⁷ Još jedan oštar kritičar i dobar poznavalac realizma, Araš Hejdarian Pašakanlu (Arash Heydarian Pashakhanlou) je na sličnom tragu kada pokušava da definiše koje su to zajedničke pretpostavke koje realizam čine specifičnim pristupom proučavanju međunarodne politike. Po njegovom mišljenju, „realiste spaja verovanje da je moć od suštinskog značaja u međunarodnoj politici i da su nacionalne države, koje teže za sopstvenim interesima, trenutno najznačajniji akteri u međunarodnom sistemu“, pri čemu se „velike sile smatraju naročito značajnim jer imaju najveći uticaj na oblikovanje međunarodnih poslova usled svog nadmoćnog položaja“.¹⁸ On takođe naglašava pesimizam realističkih autora u pogledu mogućnosti prevazilaženja politike sile, odnosno nadmetanja, sukoba i ratova kao njenih izraza.

U domaćoj literaturi, Filip Ejodus smatra da realističku tradiciju u političkoj teoriji određuju tri zajednička, centralna uverenja: da se politika uvek sprovodi u grupama, da se ove grupe ponašaju egoistično i da, kako unutar ovih grupa, tako i među

¹⁴ Stephen M. Walt, “The Progressive Power of Realism”, in: John A. Vasquez and Colin Elman (eds), *Realism and the Balancing of Power: A New Debate*, Prentice Hall, Upper Saddle River (NJ), 2003, p. 61.

¹⁵ *Ibid.*, pp. 64–65, fn 4.

¹⁶ Brian C. Schmidt and Tim Dunne, “Realism”, in: John Baylis *et al.* (eds), *The Globalization of World Politics – An Introduction to International Relations*, 4th edition, Oxford University Press, Oxford, 2008, pp. 100–103.

¹⁷ Jack Donnelly, *Realism and International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000, pp. 6, 9.

¹⁸ Arash Heydarian Pashakhanlou, *Realism and Fear in International Relations: Morgenthau, Waltz and Mearsheimer Reconsidered*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2017, p. 5.

njima, centralni aspekt politike jeste moć.¹⁹ Poznati realistički autor, Robert Džervis (Robert Jervis), teorijsko jezgro određuje minimalistički. Po njemu, iako je nesporno postojanje velikog broja realističkih teorijâ, njih odlikuju dva zajednička svojstva: pozicija država kao primarnih aktera, te njihova tendencija da se prevashodno fokusiraju na pitanja sopstvene bezbednosti.²⁰

Za potrebe pomenute debate o statusu realističke teorije u svetlosti Lakatoševe metodologije naučno-istraživačkih programa, koju je pokrenuo 1997. godine, Džon Vaskez je realizam odredio kao „set teorija povezanih sa grupom mislilaca koji su se pojavili neposredno pre Drugog svetskog rata i koji su se razlikovali od idealista (tj. wilsonovaca) na osnovu svog verovanja u najveći značaj moći u oblikovanju politike, prevlađujuću praksu politike sile, i opasnosti od zasnivanja spoljne politike na moralnosti i razumu umesto na interesu i moći”.²¹ Shvatanje realizma kao seta teorija, kako ćemo kasnije videti, korespondira sa određenjem koje nudi Šveler; čini se, međutim, da je sam Vaskez bitno odstupio od sopstvene definicije, dokazujući degenerativnost realističkog istraživačkog programa preko Volcove pretpostavke o ravnoteži snaga.

Dok prethodna definicija predstavlja određenje realizma, *realističku paradigmu*, u kontekstu filozofije nauke, prema Vaskezu čini nešto drugo. Ona je definisana je tako da se odnosi na zajedničke temeljne pretpostavke koje različiti realistički teoretičari prave o svetu, i otuda odgovara Kunovoj ideji paradigme koja će biti izneta kasnije. Vaskez kaže da su ove pretpostavke „izvedene prevashodno iz egzemplara realističke literature, Morgentauove *Politike među narodima*”, te da uključuju ove tvrdnje: 1) nacionalne države su najvažniji akteri u međunarodnim odnosima; 2) postoji oštra distinkcija između unutrašnje i međunarodne politike; i 3) međunarodni odnosi su borba za moć i mir.²² Uz to, razumevanje uzroka i načina odvijanja ove borbe predstavlja glavnu svrhu discipline.

¹⁹ Filip Ejodus, *Međunarodna bezbednost: teorije, sektori i nivoi*, Službeni glasnik i Beogradski centar za bezbednosnu politiku, Beograd, 2012, str. 72.

²⁰ Robert Jervis, “Realism in the Study of World Politics”, *International Organization*, Vol. 52, No. 4, Autumn 1998, pp. 980–984.

²¹ John A. Vasquez, “The Realist Paradigm and Degenerative versus Progressive Research Programs: An Appraisal of Neotraditional Research on Waltz’s Balancing Proposition”, op. cit., p. 899.

²² Ibid. Razradu argumentacije uz primenu kvantitativnog pristupa, ali i širi filozofsko-naučni zahvat discipline međunarodnih odnosa Vaskez je izneo u: John A. Vasquez, *The Power of Power Politics – From Classical Realism to Neotraditionalism*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.

Lakatoševa metodologija naučno-istraživačkih programa

Metateorijsku matricu, poznatu u filozofiji nauke kao metodologija naučno-istraživačkih programa (*Methodology of Scientific Research Programs – MSRP*), Lakatoš je razvio usled potrebe za novim alatom za evaluaciju naučnih teorija – i to takvim koji bi otklonio nedostatke koncepata koje su ponudili Karl Popper i Tomas Kun, te premostio jaz između njih.²³ Popperova previše rigidna i ograničena metoda falsifikacije, koja je podrazumevala da se teorija može (i mora) opovrgnuti jednim jedinim suprotnim slučajem zabeleženim u empirijskoj stvarnosti, predstavlja prema Lakatošu neadekvatan koncept za evaluaciju naučnih teorija, kojima se mora dopustiti nešto više elastičnosti. Tvrdnja da samo falsifikacija može obezbediti potpunu naučnu izvesnost svakako je lišena kompatibilnosti sa neobično kompleksnim predmetom proučavanja nauke o međunarodnim odnosima.²⁴ Za ovakvu Popperovu postavku nesumnjivo važi ono što je Stiven Volt jednom prilikom ustvrdio za Lakatoševu: ukoliko bi bila striktno primenjena, pitanje je da li bi to „preživela” bilo koja teorija, paradigma ili istraživački program u okviru celokupne discipline.

Sa Kunovom postavkom, stvari stoje još gore: njegovo poimanje naučnih revolucija gotovo je u potpunosti neprimenjivo u oblasti društveno-humanističkog polja, pa tako i nauke o međunarodnim odnosima. Tomas Kun smatra da nauka nije stalno i trajno postojana, ali, sa druge strane, i da ne vode sve promene u okviru nauke u pravcu jednoznačnog i jednosmernog napretka. Nasuprot tome, po njemu, „prirodan” oblik nauke jeste takozvana normalna nauka, koja se javlja kao „istraživanje koje je čvrsto zasnovano na jednom ili na više prošlih naučnih dostignuća, dostignuća za koja neka određena naučna zajednica priznaje da za neko vreme pružaju osnovu njenu dalju praksu”.²⁵ Ona, kao takva, po definiciji ne teži nikakvim novitetima – problemi se posmatraju, i rešavaju, isključivo u domenu postojećeg naučnog aparata. U okviru „normalne nauke” uvek postoji preovlađujuća naučna paradigma, koju Kun određuje dvojako: kao „čitavu

²³ Videti: Karl Popper, *The Logic of Scientific Discovery*, Routledge, London, 2002; Tomas Kun: *Struktura naučnih revolucija*, Beograd, Nolit, 1974; Imre Lakatos, *The Methodology of Scientific Research Programmes*, Philosophical Papers, Vol. 1, Cambridge University Press, Cambridge, 1989; Imre Lakatos and Alan Musgrave (eds), *Criticism and the Growth of Knowledge*, Proceedings of the International Colloquium in the Philosophy of Science, London, 1965, Vol. 4, Cambridge University Press, London, 1970.

²⁴ Marina Ilić i Nikola Jović, „Naučne revolucije: Popper, Kun, Lakatoš i nauka o međunarodnim odnosima”, *Sinteza* god. III, br. 1, 2011, str. 103.

²⁵ Tomas Kun, *Struktura naučnih revolucija*, op. cit., str. 65–79, *passim*.

konstelaciju uverenja, vrednosti, tehnika (...), koje dele članovi jedne date zajednice”, i kao „jednu vrstu elementa u toj konstelaciji, ona konkretna rešenja zagonetki koja, upotrebljena kao modeli ili kao primeri, mogu da zamene eksplicitna pravila kao osnovu za rešenje preostalih zagonetki normalne nauke”.²⁶

Stanje „normalne nauke”, međutim, povremeno biva uzburkano, pa i radikalno ugroženo, pojavom onoga što Kun naziva naučnim revolucijama. „Kao i izbor između rivalskih političkih institucija”, kaže Kun, „izbor između rivalskih paradigmi pokazuje se kao izbor između nespojivih načina života u jednoj zajednici”. Sledstveno, naučne revolucije se određuju kao „one nekumulativne razvojne epizode u kojima je starija paradigma u potpunosti ili delimično zamenjena jednom novom koja je nespojiva sa tom starom”.²⁷ Dakle, nova paradigma se ne pojavljuje sinhronijski, tako što bi se kroz akademsko rivalstvo borila za primat sa starom; umesto toga, ona nastupa dijahronijski, tako što, delujući kroz kratkotrajnu „razvojnu epizodu” u vidu naučne revolucije, istiskuje staru paradigmu da bi uskoro i sama postala preovlađujuća u okviru nove „normalne nauke”.

Kada je reč o nauci o međunarodnim odnosima, može se pouzdano tvrditi da koncept naučnih revolucija nije primenljiv na ovu naučnu oblast, niti se (uprkos uvek postojećoj načelnoj mogućnosti drugačijeg ishoda) u neposrednoj budućnosti njenog razvoja može očekivati nastupanje ovog fenomena. Ovo se može potkrepiti putem analize triju važnih elemenata Kunovog učenja.

Najpre, reč je o problemu monoparadigmatizma. Pomenuto Kunovo shvatanje dijahronijskog nastupanja teorijskih paradigmi krajnje je problematično. Prema Kunu, skupovi pojedinačnih teorija sačinjavaju paradigmu ukoliko dele zajednički sadržaj koji ih čini nesamerljivim u odnosu na druge paradigme. U najvećem delu korpusa društvenih nauka uopšte, pa i nauke o međunarodnim odnosima posebno, međutim, termin „paradigma” podrazumeva različite pojmove („naučno-realistička paradigma” i „realistička paradigma u međunarodnim odnosima”, na primer, postoje kao pojmovi različitih kategorija ali jednake legitimnosti). Ne samo što se koncept „paradigme” ne upotrebljava u smislu u kome ga razvija i tumači Kun, već to ne bi bilo ni moguće, pa ni akademski poželjno. Princip nesamerljivosti, na ovaj način postavljen u središte samog koncepta naučne paradigme, neumitno bi doveo do paralize razvoja nauke o međunarodnim odnosima, između ostalog i tako što bi onemogućio zasnivanje makar jedne naučne paradigme – da se i ne govori o više njih. Ovaj element analize je opšteg karaktera, dok naredna dva iz njega logički proističu.

²⁶ Ibid., str. 11, 239–246.

²⁷ Ibid., str. 147, 145.

Zatim, postoji pitanje šta je paradigma u nauci o međunarodnim odnosima? O ovom pitanju, uzevši u obzir Kunovu definiciju, ali i nezavisno od nje, ne postoji ni minimalna saglasnost među autorima koji se naukom o međunarodnim odnosima bave sa aspekta filozofije nauke. Paradigmama se, načelno, najčešće smatraju „velike” međunarodne teorije, poput realizma ili liberalizma – ponekad uz dodatak teorija poput marksizma ili feminizma. Takozvane velike debate u nauci o međunarodnim odnosima takođe mogu ponuditi deo rešenja. Druga velika debata bi, na primer, u tom smislu predložila dualizam između tradicionalne (holističke) i formalne (bihejviorističke) paradigme, dok bi Četvrta velika debata donela tenzije između pozitivističko-racionalističke (realizam i liberalizam) i postpozitivističko-refleksivističke paradigme (konstruktivizam, poststrukturalizam). Ovaj pojam se ponekad javlja kao ekvivalent Lakatoševih „istraživačkih programa”, dok se u drugim prilikama njime označavaju problemska jezgra unutar većih teorija („institucionalistička paradigma”). Koncept je, dakle, u odnosu na stanje i potrebe nauke o međunarodnim odnosima, isuviše bezobalan. On se međutim, dodatno problematizuje u trećem elementu analize.

Na kraju, ostaje pitanje nesamerljivosti. Kao što je rečeno, Kun postavlja princip nesamerljivosti sadržaja kao granični kamen među različitim paradigmama („skupovima pojedinačnih teorija”). Za njega, ova nesamerljivost se javlja u trojakom vidu: kao konceptualna, opservaciona ili metodološka nesamerljivost. Nema, čini se, valjanih razloga da se ovom principu ne doda još jedna, četvrta dimenzija: epistemološko-ontološka nesamerljivost. Ova dimenzija bi se, za razliku od preostale tri, mogla pronaći i primeniti u teorijskom korpusu nauke o međunarodnim odnosima i, grubo rečeno, odgovarala bi liniji podela u okviru Četvrte velike debate. Nosioci tako (epistemološko-ontološki) radikalno različitih paradigmi mogle bi, u tom slučaju, biti realistička i socijalno-konstruktivistička teorija. Međutim, ovde se još jednom pokazuje da je Kunova projekcija pogrešna: ne samo da socijalni konstruktivizam, u godinama svog punog teorijskog naboja, nije istisnuo realizam i postao dominantna teorija u okviru nauke o međunarodnim odnosima, već se (između ostalog, na primeru Ventove kritike Volcove neorealističke teorije međunarodne politike) pokazalo da čak i suštinski udaljene teorije mogu da postoje naporedo i vode relativno plodonosan dijalog, na korist razvoja celokupne naučne oblasti.

Lakatoševa ideja je značajno drugačija. Najpre, njegova namera nije samo da omogući adekvatnu evaluaciju nauke (ili neke njene teorije) kao takve, već da konstruiše sredstvo kojim bi se merio napredak u okviru te nauke; odnosno, njeno napredovanje u mogućnosti i sposobnosti da pruži kvalitetne teorije. U tom cilju, mora se odustati od procene teorija u celini, i preći na procenu sekvenci ili segmenata teorija, koje naziva istraživačkim programima.²⁸

²⁸ Imre Lakatos, *The Methodology of Scientific Research Programmes*, op. cit., pp. 8–101.

Valja, prema ovom autoru, napustiti „naivni falsifikacionizam” i prihvatiti „sophisticirani falsifikacionizam”, koji podrazumeva da je teorija opovrgnuta tek onda kada se umesto nje pojavi bolja teorija. Ovaj kvalitet teorijskog napretka meri se preko koncepta problemskih zaokreta (*problemshifts*) koji mogu biti degenerativni ili progresivni. Kada, u takvom nizu teorija koje donose problemske zaokrete, nove teorije pružaju novi empirijski sadržaj, odnosno, mogu predvideti nove i neočekivane činjenice, koje se zatim empirijski potvrđuju, tada je teorijska serija teorijski i empirijski progresivna. Problemski zaokret – i sledstveno, celokupan istraživački program – progresivan je ukoliko i samo ukoliko su zadovoljena oba aspekta (teorijska i empirijska progresivnost). U suprotnom, oni su degenerativni, što znači da se nove pretpostavke uvode samo radi *ad hoc* otklanjanja teorijskih anomalija, bez mogućnosti predikcije novih činjenica i njihovog empirijskog potvrđivanja.²⁹

Istraživački program se sastoji od skupa temeljnih, nepromenljivih i neosporivih pretpostavki koje predstavljaju teorijsko tvrdo jezgro (*hard core*). Ono je okruženo zaštitnim pojasom, koji predstavlja skup potvrđenih i prilagođenih, ali osporivih pomoćnih hipoteza koje mogu biti zamenjene – u kom slučaju dolazi do unutarprogramskog problemskog obrta. I tvrdo jezgro i zaštitni pojas moraju, na osnovu „odluke svojih proponenata”, da budu tretirani u skladu sa metodološkim pravilima u vidu pozitivne i negativne heuristike, koja ukazuju na nužne pravce razvoja istraživačkog programa.

Negativna heuristika zabranjuje usmeravanje istraživačkih postupaka u pravcu tvrdog jezgra teorije – njega čini skup neosporivih pretpostavki; umesto toga, naučnik mora razvijati pomoćne hipoteze u okviru programskog zaštitnog pojasa i usmeravati svoj dokazni postupak (*modus tollens*) na njih – ovo nalaže pozitivna heuristika istraživačkog programa, koja „spašava naučnika od toga da bude zbunjen okeanom anomalija”.³⁰ Od ishoda postupka reformulacije i testiranja hipoteza u oblasti programskog zaštitnog pojasa direktno zavisi progresivan ili degenerativan karakter istraživačkog programa.

Upravo po ovom pitanju vodi se žustra debata o karakteru istraživačkog programa realizma u međunarodnim odnosima. Vaskezova oštra kritika realizma je na stanovištu da teorije koje ovaj pravac generiše ne prolaze test adekvatnosti po tri osnova: empirijske preciznosti, opovrgljivosti i proizvodnje progresivnih istraživačkih programa kao suprotnosti onim degenerativnim.³¹ Nadalje, Vaskez

²⁹ Ibid., pp. 33–34.

³⁰ Ibid., p. 50.

³¹ John Vasquez, “The Realist Paradigm and Degenerative versus Progressive Research Programs: An Appraisal of Neotraditional Research on Waltz’s Balancing Proposition”, op. cit., pp. 899–900.

tvrdi da je „teorijsko obogaćivanje” realizma tokom njegovog istorijskog razvoja nedvosmisleno degenerativno, utoliko što služi generisanju velikog broja teorija i pretpostavki koje, na kraju, mogu jednako da objasne i predvide bilo koji međunarodno politički ishod (ovo je, prema Vaskezu, situacija „pismo – ja pobeđujem, glava – ti gubiš”). Vaskez ovo pokušava da demonstrira tako što će ukazati na četiri neizlečiva problema realizma kao istraživačkog programa: 1) realizam ispoljava protejski karakter u svom teorijskom razvoju, što se odražava kroz 2) nespremnost da se precizira koji oblik (ili oblici) teorije sačinjava pravu teoriju, što bi, u slučaju opovrgavanja, vodilo odbacivanju paradigme; 3) trajno i uporno usvajanje pomoćnih propozicija kako bi se objasnili empirijski i teorijski nedostaci koji značajno prevazilaze mogućnost istraživača da ih testiraju; i 4) generalno odsustvo snažnih teorijskih nalaza.³²

Pri tome, Vaskez evaluira realizam isključivo kroz Volcovu teoriju ravnoteže snaga. Ovo objašnjava Volcovom dominacijom u oblasti realističkog proučavanja međunarodnih odnosa, naročito onog njihovog dela koji se bavi problemima bezbednosti, kao i centralnošću pretpostavke o ravnoteži za celokupan realistički korpus, počev od klasičnog a zaključno sa „neotradicionalnim” realizmom.³³ Drugi ključni deo Volcove teorije, pitanje efekata polarnosti na stabilnost sistema, isključen je iz analize, jer, prema Vaskezu, za razliku od pitanja ravnoteže snaga, nije ostvario status istraživačkog programa.

Istraživački program realizma

Kao što je rečeno, Džon Vaskez evaluira realistički istraživački program preko Volcove pretpostavke o ravnoteži snaga. Ona je, u Volcovoju teoriji, iskazana u vidu osnovnog zakona međunarodne politike: „(p)olitika ravnoteže snaga prevladava uvek kada su ispunjena dva, i samo dva, uslova: da je poredak anarhičan i da ga čine jedinice koje žele da opstanu”.³⁴ Ova propozicija, prema Vaskezu, međutim, sa jedne strane ne izdržava test istorijske analize, odnosno empirijsku verifikaciju; sa druge strane, ona je, u savremenom neoklasičnom istraživanju toliko puta i na toliko načina

³² Ibid., p. 902.

³³ Joseph M. Parent and Sebastian Rosato, “Balancing in Neorealism”, *International Security*, Vol. 40, No. 2, Fall 2015, pp. 51–86.

³⁴ Kenet N. Volc, *Teorija međunarodne politike*, op. cit., str. 134. Za elaboraciju Volcovog koncepta više videti u: Žaklina Novičić, *Neorealizam Keneta Volca: analiza strukturalne teorije međunarodne politike*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2009, str. 95–122.

(pre svega, kod Volta i Švelera) da je jasno da je reč o mehaničkoj proizvodnji velikog broja teorija koje bi eksplanatorno i prediktivno pokrile sve zamislive ishode – a ovo jasno svedoči o degenerativnosti istraživačkog programa. Ta degenerativnost, u Vaskezovoj perspektivi, ide do apsolutne nepopravljivosti realističke paradigme.

Na Vaskezove kritike odgovarali su i Kenet Volc i neotradicionalistički tumači njegove teorije. Njihovi odgovori na Vaskezove komentare, ali i njihove uzvratne kritike, kreću se, uglavnom, duž dveju osnovnih linija: sa jedne strane, dovodi se u pitanje Vaskezov način upotrebe Lakatoševe metodologije prilikom evaluacije realističkog istraživačkog programa; sa druge strane negira se adekvatnost same Lakatoševe matrice za metateorijsku evaluaciju uopšte.

Kenet Volc smatra da Vaskez: 1) ne razume njegovu propoziciju o balansiranju, koja podrazumeva da „međunarodni politički sistem teži ka ekvilibrijumu ali ga nužno ne dostiže”; 2) konfuzno upotrebljava pojmove „paradigma”, „teorija” i „istraživački program”, previđajući u svom pohodu na realizam da se čak ni klasični i neorealisti ne mogu smatrati delom iste paradigme; 3) ne uočava empirijsku progresivnost realizma previđajući posthladnoratovski multipolarizam kao ispunjenje realističkih predikcija. Nadalje, sam strukturalni realizam, kao dominantno deskriptivno-eksplanatorna teorija, još uvek nije doživeo da, unutar svog sazajnog polja, bude zamenjen boljom teorijom, budući da je „sposobnost teorije da objašnjava važnija od njene sposobnosti da predviđa (...) Uspeh u objašnjavanju, ne predviđanju, krajnji je kriterijum za dobru teoriju”.³⁵

Stiven Volt je, pored Rendala Švelera i njegove antiparadigmatske pozicije, autor koji najpre dovodi u pitanje samu opravdanost upotrebe Lakatoševog modela, tvrdeći da je on odbačen u najvećem delu filozofije nauke. U tom smislu, on opovrgava Lakatoševe tvrdnje da autori koji deluju u okviru istog istraživačkog programa nužno moraju deliti sve temeljne pretpostavke teorijskog tvrdog jezgra, kao i da se teorijski progres odvija isključivo na obodima a ne u samom središtu istraživanja.

Takođe, Volt osporava Lakatoševu operacionalizaciju ideje naučnog progresu, budući da je gotovo nemoguće registrovati i odmeriti „novi empirijski sadržaj” koji se uzima kao ključni kriterijum progresivnosti programa. Na kraju, Lakatoševo odbacivanje *ad hoc* modifikacija teorije takođe je neprihvatljivo: prema Voltu, svako poboljšanje teorije koje otklanja neki problem ili nejasnoću, inherentno predstavlja napredak. U tom smislu, bilo da Voltova recepcija Volcove teorije ravnoteže snaga predstavlja modifikaciju ili osporavanje (što su dve opcije između kojih Vaskez kao

³⁵ Kenneth N. Waltz, “Evaluating Theories”, op. cit., pp. 914–915. Dodatno o eksplanatornom potencijalu realizma, videti u: Mladen Lišanin, “International Security: The Explanatory Potential of Realist Theory”, in: *International Scientific Conference ‘Archibald Reiss Days’*, Belgrade, March 10–11, Academy of Criminalistics and Police Studies, Belgrade, 2016, pp. 528–536.

da ima problem da se opredeli), to nikako ne može biti uzeto kao znak degenerativnosti istraživačkog programa.³⁶

Odgovori na Vasquezove kritike koje upućuju Kristensen i Snajder, kao i Elmanovi, najbazičnije su i najmanje oštre, budući da ovi autori prihvataju Vasquezovu elementarnu poziciju o adekvatnosti primene Lakatoševe metodologije.³⁷ Njihova je namera samo da pokažu da njihove teorije: 1) ne pripadaju striktno neorealističkom korpusu, imajući u vidu značaj koji pridaju varijablama sa nivoa jedinica (Kristensen i Snajder); 2) izdržavaju test empirijske stvarnosti, odnosno dobijaju potvrdu u istorijskoj analizi (Kristensen i Snajder, Elman i Elman); te nisu na adekvatan način podvrgnute analizi uz upotrebu Lakatoševe metodologije (Kristensen i Snajder, Elman i Elman).

Vilijam Volfort, koji se u debatu uključio nešto kasnije, blizak je Voltovom odbacivanju lakatošijanske metateorijske evaluacije, uz specifičnu argumentaciju: iako ne osporava potrebu da se teorije evaluiraju na osnovu preciznih i empirijski valjanih kriterijuma, on smatra da bi rigidna upotreba Lakatoševe metodologije, kao i tvrdoglavo insistiranje na oštroj klasifikaciji teorijskih pristupa, čitavu disciplinu odvelo u štetni paradigmatizam, čime bi svaka progresivnost zapravo bila paralisana. Drugim rečima, on se zalaže za veću propulzivnost – iako ne bezobalnost – istraživačkih programa, a raznovrsnost pristupa u okviru realističke teorije ne vidi kao indikator njene degenerativnosti.³⁸

Na sličnom tragu je i Rendal Šveler, kada kaže da ne postoji definitivna teorije političkog realizma, već brojne realističke teorije koje potiču iz istih principa i pretpostavki. Pored toga što predstavlja istraživački program (i to dominantan), realistička perspektiva je i „praktična filozofija ili pogled na svet – i to duboko pesimističan u pogledu ljudskog stanja, moralnog napretka i mogućnosti ljudskog razuma da stvori svet mira i harmonije”.³⁹ Mada u većoj ili manjoj meri važi za sve

³⁶ Stephen M. Walt, “The Progressive Power of Realism”, in: John A. Vasquez and Colin Elman (eds), *Realism and the Balancing of Power: A New Debate*, Prentice Hall, Upper Saddle River (NJ), 2003, pp. 58–65.

³⁷ Thomas J. Christensen and Jack Snyder, “Progressive Research on Degenerate Alliances”, in: John A. Vasquez and Colin Elman (eds), *Realism and the Balancing of Power: A New Debate*, op. cit., pp. 66–73; Colin Elman and Miriam Fendius Elman, “Lakatos and Neorealism: a Reply to Vasquez”, in: John A. Vasquez and Colin Elman (eds), *Realism and the Balancing of Power: A New Debate*, op. cit., pp. 80–86.

³⁸ William C. Wohlforth “Measuring Power – and the Power of Theories”, in: John A. Vasquez and Colin Elman (eds.), *Realism and the Balancing of Power: A New Debate*, op. cit., pp. 250–265. Videti i: William C. Wohlforth, “No One Loves a Realist Explanation”, *International Politics*, Vol. 48, No. 4–5, 2011, pp. 441–459.

³⁹ Randall L. Schweller, “New Realist Research on Alliances: Refining, Not Refuting, Waltz’s Balancing Proposition”, in: John A. Vasquez and Colin Elman (eds), *Realism and the Balancing of Power: A New Debate*, op. cit., pp. 74–75.

realističke pravce, ovaj antropološki pesimizam najizraženiji je kod klasičnog realizma, kao i u njegovoj neoklasičnoj recepciji.

Kada je ovako odredio realističku perspektivu, Šveler je bio primoran i da odgovori na Vaskezovu ključnu kritiku: onu o odsustvu prepoznatog tvrdog jezgra realizma u međunarodnim odnosima. Prema Šveleru, dakle, tvrdo jezgro realizma jeste skup od sedam ključnih, zajedničkih, neosporivih pretpostavki: 1) politika se sprovodi, i ljudska lojalnost dominantno počiva, na grupnom a ne individualnom nivou; 2) u međunarodnom političkom sistemu vlada stanje anarhije; 3) moć je fundamentalno svojstvo međunarodne politike; 4) međunarodnu interakciju karakteriše sklonost ka konfliktu; 5) nije moguće trajno prevazilaženje konflikata putem formulisanja „nauke o miru”; 6) moralnost je proizvod moći, a ne obratno; i 7) u slučaju spora, državne potrebe i državni razlog nadjačavaju moralnost.⁴⁰ Švelerovo određenje teorijskog tvrdog jezgra čini se kao veoma ubedljivo: gotovo da je nemoguće pronaći značajniju realističku teoriju međunarodne politike ili njenog zastupnika koji bi odstupali od ovih pretpostavki. Time je u velikoj meri uspešno odgovoreno na jednu od Vaskezovih najsnažnijih i najozbiljnijih kritika. Nakon plodne i nedvojbeno korisne, višegodišnje razmene argumenata o evaluaciji realizma u kontekstu Lakatoševe metateorijske matrice, čini se da je većina polaznih argumenata svih strana izvedena do kraja i da se debata pretvara u razgovor gluvih. U sledećem koraku, potrebna je evaluacija evaluacije pre nego što se krene u novu metateorijsku razmenu.⁴¹

Zaključak

Ako je po bilo kom pitanju bilo saglasnosti na početku debate između Džona Vaskeza s jedne, strukturalnih realista sa druge, i neoklasičnih realista sa treće strane, onda je to potreba za postojanjem preciznih kriterijuma evaluacije naučnih teorija i njihovog razvoja. Čini se nespornim da Lakatoševa metodologija naučno-istraživačkih programa predstavlja uverljiv i dragocen napredak u odnosu na Poperov kriterijum falsifikacije i, naročito, Kunov koncept smene naučnih paradigmi kroz naučne revolucije. Jedan od njenih glavnih kvaliteta je težnja da se, u okviru

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Patrick Thaddeus Jackson and Daniel H. Hexon, "Paradigmatic Faults in International Relations Theory", *International Studies Quarterly*, Vol. 53, No. 4, December 2009, pp. 907–930; Jonathan Joseph and Colin Wight (eds), *Scientific Realism and International Relations*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2010; John J. Mearsheimer and Stephen Walt, "Leaving Theory behind: Why Simplistic Hypothesis Testing is Bad for International Relations", *European Journal of International Relations*, Vol. 19, No. 3, September 2013, pp. 427–457.

preciznih kriterijuma, ide ka najvećoj mogućoj metateorijskoj fleksibilnosti, suptilnosti, i sofisticiranosti.⁴²

U tom smislu, jasno je da je preterano rigidna primena Lakatoševe metodologije suprotna samoj svrsi matrice i nameri njenog autora. Bilo da se matrica smatra perfektnom ili mestimično manjkavom (a druga varijanta je verovatno bliža istini), ona mora biti tumačena i primenjivana tako da omogući ispravnu evaluaciju teorije, ne odričući joj istovremeno gotovo svaku mogućnost progresivnog razvoja usled odsustva iznijansiranoosti. Sva trojica pomenutih filozofa nauke (Kun i Lakatoš pogotovo) složili bi se da u odluci o načinu sprovođenja metateorijske evaluacije, osim logičkog, postoji i izvestan sociološki momenat koji svedoči o namerama onoga ko evaluaciju sprovodi. Čini se da Džon Vaskez nije zadovoljio traženi nivo fleksibilnosti, kako bi njegov, inače dragocen, pokušaj procene teorije u potpunosti ostvario svoju svrhu.

Jednako krupna greška, ali na suprotnoj strani, bio bi pokušaj spasavanja teorije po svaku cenu, uvođenjem besmisleno velikog broja, ponekad i međusobno suprotstavljenih, pretpostavki, koje bi objašnjavale i predviđale sve, zapravo ne objašnjavajući i ne predviđajući ništa. Čini se da je najveći broj realista uspeo da izbegne ovu zamku, bilo tako što su, poput Keneta Volca, svoju teoriju ponudili isključivo u „uzmi-ili-ostavi” obliku, bilo tako što su, poput većine neoklasičnih autora, proširili ili refokusirali saznavno polje teorije a dodatne pretpostavke pokušali da objasne adekvatnom upotrebom inovativnih varijabli.

Akademski prostor je, za razliku od većine drugih društvenih sfera, oblast gde je razmena mišljenja i stavova korisna i ako ne dođe ni do kakvog približavanja među njima. U tom smislu, debata o lakatošijanskoj evaluaciji realističkog istraživačkog programa ispunila je važnu svrhu. Mada niko nije odustao od početnih pozicija, ponuđeni su ubedljivi odgovori kako na periferna tako i na ključna teorijska i metateorijska pitanja i, kao i obično, otvoren prostor za nove unutarparadigmatske i međuparadigmatske debate.

Bibliografija

Carr, E. H., *The Twenty Years' Crisis – An Introduction to the Study of International Relations*, Palgrave, Basingstoke and New York, 2001.

⁴² Elman i Elman su se na Vaskezov pionirski korak nadovezali kapitalnim zbornikom koji je trebalo da primeni Lakatoševu matricu na širi spektar problema iz oblasti nauke o međunarodnim odnosima: Colin Elman and Miriam Fendius Elman (eds), *Progress in International Relations Theory: Appraising the Field*, MIT Press, London and Cambridge (MA), 2003.

- Christensen, Thomas J. and Jack Snyder, "Progressive Research on Degenerate Alliances", in: John A. Vasquez and Colin Elman (eds), *Realism and the Balancing of Power: A New Debate*, Prentice Hall, Upper Saddle River (NJ), 2003, pp. 66–73.
- Donnelly, Jack, *Realism and International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000.
- Ejdus, Filip, *Međunarodna bezbednost – Teorije, sektori i nivoi*, Službeni glasnik i Beogradski centar za bezbednosnu politiku, Beograd, 2012.
- Elman, Colin and Elman, Miriam Fendius, "Lakatos and Neorealism: a Reply to Vasquez", in: John A. Vasquez and Colin Elman (eds), *Realism and the Balancing of Power: A New Debate*, Prentice Hall, Upper Saddle River (NJ), 2003, pp. 80–86.
- Elman, Colin and Elman, Miriam Fendius (eds), *Progress in International Relations Theory: Appraising the Field*, MIT Press, London and Cambridge (MA), 2003.
- Gilpin, Robert, *War and Change in World Politics*, Cambridge University Press, Cambridge and New York (NY), 1981.
- Guzzini, Stefano, "The Enduring Dilemmas of Realism in International Relations", *European Journal of International Relations*, Vol. 10, No. 4, 2004, pp. 533–568.
- Guzzini, Stefano, *Power, Realism and Constructivism*, Routledge, Abingdon, 2013.
- Ilić, Marina i Jović, Nikola, „Naučne revolucije: Poper, Kun, Lakatoš i nauka o međunarodnim odnosima”, *Sintezis*, god. III, br. 1, 2011, str. 93–114.
- Jackson, Patrick Thaddeus and Daniel H. Hexon, "Paradigmatic Faults in International Relations Theory", *International Studies Quarterly*, Vol. 53, No. 4, December 2009, pp. 907–930.
- Jervis, Robert, "Realism in the Study of World Politics", *International Organization*, Vol. 52, No. 4, Autumn 1998, pp. 971–991.
- Joseph, Jonathan and Colin Wight (eds), *Scientific Realism and International Relations*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2010.
- Kun, Tomas: *Struktura naučnih revolucija*, Beograd, Nolit, 1974.
- Lakatos, Imre, *The Methodology of Scientific Research Programmes*, Philosophical Papers, Vol. 1, Cambridge University Press, Cambridge, 1989.
- Lakatos, Imre and Alan Musgrave (eds), *Criticism and the Growth of Knowledge*, Proceedings of the International Colloquium in the Philosophy of Science, London, 1965, vol. 4, Cambridge University Press, London, 1970.
- Lišanin, Mladen, "Power, Threats, Interests: the Notion of Balance in International Relations Theories", in: Stelian Scăunaș, Vasile Tabără, Eugen Strauțiu (eds), *Political Science, International Relations and Security Studies*, International

- Conference Proceedings, 8th Edition, Lucian Blaga University of Sibiu, Sibiu, 2014, pp. 447–455.
- Lišanin, Mladen, „Identitet i integracije: neorealističko-konstruktivistička debata”, u: Zoran Milošević i Živojin Đurić (urs), *Nacionalni identitet i međunarodne integracije*, Institut za političke studije, Beograd, 2015, str. 197–213.
- Lišanin, Mladen, “International Security: The Explanatory Potential of Realist Theory”, in: *International Scientific Conference “Archibald Reiss Days”*, Belgrade, March 10–11, Academy of Criminalistics and Police Studies, Belgrade, 2016, pp. 528–536.
- Lobell, Steven E., “War is Politics: Offensive Realism, Domestic Politics, and Security Strategies”, *Security Studies*, Vol. 12, No. 2, Winter 2002–2003, pp. 164–194.
- Mearsheimer, John J., “Reckless States and Realism”, *International Relations*, Vol. 23, No. 2, June 2009: pp. 241–256.
- Mearsheimer, John J., “Structural Realism”, in: Tim Dunne et al. (eds), *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, Oxford University Press, Oxford, 2013, pp. 77–92.
- Mearsheimer, John J. and Stephen Walt, “Leaving Theory Behind: Why Simplistic Hypothesis Testing is Bad for International Relations”, *European Journal of International Relations*, Vol. 19, No. 3, September 2013, pp. 427–457.
- Miršajmer, Džon, *Tragedija politike velikih sila*, Udruženje za studije SAD u Srbiji, Beograd, 2009.
- Morgenthau, Hans J.: *Politics among Nations: Struggle for Power and Peace*, 4th edition, Alfred A. Knopf, New York (NY), 1967.
- Morgentau, Hans J., *Teorija međunarodne politike*, CID, Podgorica, 2014.
- Ned Lebow, Richard, “Classical Realism”, in: Tim Dunne et al. (eds), *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, Oxford University Press, Oxford, 2013, pp. 59–76.
- Novičić, Žaklina, *Neorealizam Keneta Volca: analiza strukturalne teorije međunarodne politike*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2009.
- Parent, Joseph M. and Sebastian Rosato, “Balancing in Neorealism”, *International Security*, Vol. 40, No. 2, Fall 2015, pp. 51–86.
- Pashkhanlou, Arash Heydarian, “Back to the Drawing Board: A Critique of Offensive Realism”, *International Relations*, Vol. 27, No. 2, 2013, pp. 202–225.
- Pashkhanlou, Arash Heydarian, *Realism and Fear in International Relations: Morgenthau, Waltz and Mearsheimer Reconsidered*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2017.

- Popper, Karl, *The Logic of Scientific Discovery*, Routledge, London, 2002.
- Ripsman, Norrin M., Jeffrey W. Taliaferro and Steven E. Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, Oxford University Press, New York [NY], 2016.
- Rosato, Sebastian, "The Inscrutable Intentions of Great Powers", *International Security*, Vol. 39, No.3, Winter 2014–2015, pp. 48–88.
- Schmidt, Brian C. and Tim Dunne, "Realism", in: John Baylis et al. (eds), *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, 4th edition, Oxford University Press, Oxford, 2008, pp. 90–107.
- Schweller, Randall L., "Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In", *International Security*, Vol. 19, No. 1, Summer 1994, pp. 72–107.
- Schweller, Randall L., *Deadly Imbalances: Tripolarity and Hitler's Strategy of World Conquest*, Columbia University Press, New York (NY), 1998.
- Schweller, Randall L., "New Realist Research on Alliances: Refining, Not Refuting, Waltz's Balancing Proposition", in: John A. Vasquez and Colin Elman (eds), *Realism and the Balancing of Power: A New Debate*, Prentice Hall, Upper Saddle River (NJ), 2003, pp. 74–79.
- Taliaferro, Jeffrey W., "Security Seeking under Anarchy: Defensive Realism Revisited", *International Security*, Vol. 25, No. 3, Winter 2000–2001, pp. 128–161.
- Tang, Shiping, *A Theory of Security Strategy for Our Time: Defensive Realism*, Palgrave Macmillan, New York (NY), 2010.
- Trapara, Vladimir, „Teorija ravnoteže interesa Rendala Švelera“, u: Milan Lipovac i Dragan Živojinović (urs), *Međunarodna bezbednost: teorijski pristupi – Uvod u studije bezbednosti*, Inovacioni centar Fakulteta bezbednosti i Akademska knjiga, Beograd, 2014, str. 161–178.
- Vasquez, John A., "The Realist Paradigm and Degenerative versus Progressive Research Programs: An Appraisal of Neotraditional Research on Waltz's Balancing Proposition", *American Political Science Review*, Vol. 91, No. 4, December 1997, pp. 899–912.
- Vasquez, John A., *The Power of Power Politics – From Classical Realism to Neotraditionalism*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.
- Vent, Aleksandar: *Društvena teorija međunarodne politike*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2014.
- Volc, Kenet N., *Teorija međunarodne politike*, Centar za civilno-vojne odnose i Aleksandrija pres, Beograd, 2008.
- Živojinović, Dragan, „Neoklasični realizam u teorijama međunarodnih odnosa“, *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, god. 2, br. 2, 2008, str. 367–392.

- Živojinović, Dragan, „Ofanzivni i defanzivni realizam”, u: Milan Lipovac i Dragan Živojinović (urs), *Međunarodna bezbednost: teorijski pristupi – Uvod u studije bezbednosti*, Inovacioni centar Fakulteta bezbednosti i Akademska knjiga, Beograd, 2014, str. 139–160.
- Walt, Stephen M., *Origins of Alliances*, Cornell University Press, Ithaca, 1987.
- Walt, Stephen M., “Testing Theories of Alliance Formation: The Case of Southwest Asia”, *International Organization*, Vol. 42, No. 2, Spring 1988, pp. 275–316.
- Walt, Stephen M., “The Progressive Power of Realism”, in: John A. Vasquez and Colin Elman (eds), *Realism and the Balancing of Power: A New Debate*, Prentice Hall, Upper Saddle River (NJ), 2003, pp. 58–65.
- Waltz, Kenneth N., *Theory of International Politics*, Addison-Wesley, Reading (MA), 1979.
- Waltz, Kenneth N., “Evaluating Theories”, *American Political Science Review*, Vol. 91, No. 4, December 1997, pp. 913–917.
- Wendt, Alexander, *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999.
- Wohlforth, William C., “Measuring Power – and the Power of Theories”, in: John A. Vasquez and Colin Elman (eds), *Realism and the Balancing of Power: A New Debate*, Prentice Hall, Upper Saddle River (NJ), 2003, pp. 250–265.
- Wohlforth, William C., “No One Loves a Realist Explanation”, *International Politics*, Vol. 48, No. 4–5, 2011, pp. 441–459.

Mladen LIŠANIN

**TENABILITY OF THE RESEARCH PROGRAM OF REALISM
IN INTERNATIONAL RELATIONS**

Abstract: It is the author's intention to explore the realist theory in International Relations in the context of Imre Lakatos's Methodology of Scientific Research Programs. To this end, after defining the notion of realism in IR and exposing the foundations of Lakatos's analytical pattern, relevant findings of several authors who took part in the debate on this issue from the area of philosophy of science (John Vasquez, Kenneth Waltz, Stephen Walt, Thomas Christensen and Jack Snyder, Colin Elman and Miriam Fendius Elman, Randall Schweller, William Wohlforth) will be presented and critically analyzed. In that sense, there are two key lines of dispute: about whether Lakatos's methodology is properly utilized in evaluating realist theory, and whether it represents an adequate tool for such a metatheoretical endeavor in the first place. In the concluding part of the article, author's findings which point toward tenability of the realist research program, along with a limited scope of applicability of Lakatos's methodology in the field of International Relations.

Key words: International Relations, Realism, Philosophy of Science, Research Program, Scientific Paradigm.